

**DAVLAT BOSHQARUVIDA MILLIY URF-ODATLAR VA SAN'ATNING
MAFKURALASHUVI VA ULARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI RO'LI**

Amonov Abdulhay Abduraim o'g'li

amonov_abdulhayy@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur tezisda davlat boshqaruvi, milliy urf-odatlar va san'at o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning g'oyaviy-ma'naviy mazmuni tahlil qilinadi. Milliy an'ana va san'atning davlat siyosatida ijtimoiy birdamlik, tarixiy xotira, fuqarolik mas'uliyati hamda yoshlar ma'naviy tarbiyasini shakllantiruvchi yumshoq ijtimoiy institut sifatidagi o'rni yoritiladi. Shu bilan birga, "mafkuraviylashuv" tushunchasining demokratik jamiyatdagi chegaralari ochib berilib, milliy qadriyatlarni davlat mafkurasiga aylantirish emas, balki ularni konstitutsiyaviy plyuralizm, madaniy xilma-xillik va fuqarolik erkinliklari bilan uyg'un holda rivojlantirish zarurligi asoslanadi. Yoshlar tarbiyasida oila, mahalla, ta'lim muassasasi, madaniyat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va raqamli makonning o'zaro hamkorligi muhim omil sifatida ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: davlat boshqaruvi, milliy urf-odatlar, san'at, mafkuraviy jarayon, milliy qadriyat, yoshlar tarbiyasi, madaniy siyosat, ma'naviyat, tarixiy xotira, fuqarolik identifikatsiyasi.

Kirish

Globallashuv, axborot oqimlarining jadallashuvi va raqamli kommunikatsiya muhitining kengayishi sharoitida yoshlarning dunyoqarashi ko'plab tashqi va ichki omillar ta'sirida shakllanmoqda. Bunday vaziyatda milliy urf-odatlar, marosimlar, xalq og'zaki ijodi, musiqa, teatr, tasviriy va amaliy san'at kabi madaniy hodisalar nafaqat estetik qadriyat, balki ijtimoiy xotira va jamoaviy o'zlikni saqlab turuvchi vosita sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Davlat boshqaruvi ushbu sohalarni qo'llab-quvvatlash orqali tarixiy merosni asrash, madaniy infratuzilmani rivojlantirish, yosh avlodning ma'naviy ehtiyojlarini qondirish va fuqarolik birdamligini mustahkamlashga ta'sir ko'rsatadi. Biroq milliy qadriyatlarni davlat siyosatiga jalb qilish masalasi nazariy jihatdan ehtiyotkor yondashuvni talab qiladi. Chunki demokratik huquqiy davlatda madaniy siyosat bir xil fikrlashni majburan shakllantirish vositasi emas, balki jamiyatdagi turli qarashlar va madaniy tajribalar o'rtasida muvozanat yaratish mexanizmi bo'lishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 12-moddasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanishi, hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emasligi belgilangan. Shu sababli tezis mavzusidagi "mafkuraviylashuv" tushunchasini davlat mafkurasini joriy etish ma'nosida emas, balki milliy urf-odat va san'atning muayyan g'oyaviy-ma'naviy mazmun bilan talqin qilinishi, ular orqali jamiyat uchun ahamiyatli bo'lgan vatanparvarlik, tarixiy xotira, bag'rikenglik, mehnatsevarlik, oila va jamoaga mas'uliyat kabi qadriyatlarning ommalashtirilishi sifatida tushunish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv konstitutsiyaviy plyuralizm bilan zid kelmaydi, agar davlat madaniyatni siyosiy monologga emas, ochiq ijtimoiy muloqotga xizmat qildira olsa.

Asosiy qism

Milliy urf-odatlar jamiyatning tarixiy tajribasi va ijtimoiy munosabatlarini avlodlardan avlodga o'tkazib turuvchi muhim mexanizmdir. Navro'z, hashar, mehmondo'stlik, kattaga hurmat, kichikka izzat, mahalla hamjihatligi, oila marosimlari, milliy hunarmandchilik an'analari kabi hodisalar kundalik xulq me'yorlarini shakllantiradi. Ularning tarbiyaviy kuchi shundaki, ular axloqiy talabni abstrakt qoida sifatida emas, amaliy xatti-harakat, urf va ijtimoiy tajriba ko'rinishida taqdim etadi. Yosh kishi ma'lum qadriyatni faqat darslikdan o'qib emas, balki oilaviy va jamoaviy munosabatlarda ko'rib, takrorlab va baholab o'zlashtiradi. Shu nuqtai nazardan urf-odatlar norasmiy tarbiya institutidir. Davlat boshqaruvida ularning ijobiy imkoniyatlaridan foydalanish madaniy tadbirlarni tashkil etish, tarixiy bayramlarni mazmunan boyitish, mahalliy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash, muzey va madaniyat markazlari faoliyatini rivojlantirish, nomoddiy madaniy merosni hujjatlashtirish va targ'ib etish orqali namoyon bo'ladi.

San'at esa qadriyatlarni emotsional-obrazli shaklda uzatishi bilan boshqa tarbiya vositalaridan farq qiladi. Musiqa, teatr, kino, adabiyot, tasviriy san'at va raqamli kreativ mahsulotlar insonning hissiy qabuliga ta'sir etadi, tarixiy voqealar va axloqiy tanlovlarni shaxsiy tajribaga yaqinlashtiradi. Shu bois san'at davlatning ma'naviy-madaniy siyosatida kuchli kommunikativ resurs bo'lishi mumkin. Masalan, tarixiy drama yoki badiiy film yosh tomoshabinga biror davr haqida faktlarni yetkazish bilan cheklanmay, o'sha davrning axloqiy ziddiyatlari, insoniy tanlovlari va ijtimoiy oqibatlarini his qilish imkonini beradi. Bunday ta'sir bevosita targ'ibotdan ko'ra barqarorroq bo'lishi mumkin, chunki san'at tayyor xulosani majburan singdirish emas, balki refleksiya uchun obraz va savol yaratadi. Davlat san'atni aynan shu ma'rifiy va kreativ salohiyati orqali qo'llab-quvvatlasa, u yoshlar tarbiyasida samarali ishlaydi.

Biroq milliy urf-odat yoki san'atni "mafkuraviy vosita" sifatida haddan tashqari soddalashtirish bir qator xavflarni keltirib chiqaradi. Birinchi xavf — madaniyatning tabiiy xilma-xilligini bitta rasmiy talqinga qisqartirishdir. Har qanday milliy madaniyat ichki hududiy, avlodiy va estetik tafovutlarga ega. Ikkinchi xavf — urf-odatlarni tanqidiy tahlildan tashqarida mutlaq qadriyat sifatida ko'rsatishdir. Tarixan shakllangan barcha odatlar ham zamonaviy huquqiy va axloqiy me'yorlarga bir xil darajada mos kelavermaydi. Shuning uchun yoshlar tarbiyasida an'anaga hurmat bilan inson huquqlari, gender tengligi, shaxs qadr-qimmati, erkin tanlov va qonun ustuvorligi o'rtasidagi muvozanat saqlanishi zarur. Uchinchi xavf — san'atni faqat tarbiyaviy buyurtma doirasida baholash natijasida ijodiy erkinlikning qisqarishidir. Ijodkorning mustaqil pozitsiyasi, eksperiment va tanqidiy qarashlar madaniyatning tabiiy rivojlanish shartlaridan biridir.

Davlat boshqaruvida milliy qadriyatlarning samarali integratsiyasi "ma'muriy buyruq — ijro — hisobot" modeli bilan cheklanmasligi kerak. Madaniy siyosatning sifat ko'rsatkichi o'tkazilgan tadbirlar soni emas, balki ularning yoshlarning bilim, munosabat va xulqiga qanday ta'sir qilganidir. Shu sababli maktab, oliy ta'lim muassasasi, mahalla, muzey, kutubxona, teatr va san'at markazlari faoliyatini bog'laydigan dasturlar zarur. Masalan, tarixiy obidaga ekskursiya oddiy tashrif sifatida emas, oldindan tayyorgarlik, joyida interaktiv topshiriq, keyingi munozara va ijodiy loyiha bilan birlashtirilsa, u kuchli tarbiyaviy natija beradi. Xuddi shuningdek, milliy musiqa yoki hunarmandchilik bo'yicha mahorat darslari faqat tomosha shaklida emas, yoshlarning bevosita ishtirokiga asoslangan ta'limiy faoliyatga aylantirilishi lozim.

Yoshlar tarbiyasi sohasidagi davlat siyosati huquqiy asosga tayanadi. 2016-yil 14-sentabrda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi O'RQ-406-son Qonun yoshlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ularning ma'naviy, intellektual va jismoniy kamol topishi uchun shart-sharoit yaratish kabi yo'nalishlarni belgilaydi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, milliy urf-odat va san'at yoshlarni tarbiyalashning maqsadi emas, balki shaxsning erkin va mas'uliyatli rivojlanishiga xizmat qiladigan vosita sifatida qaralishi kerak. "O'zbekiston – 2030" strategiyasida milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni asrash, ommalashtirish, oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash, maktablarni ma'naviyat va madaniyat o'chog'iga aylantirish kabi vazifalarning qo'yilishi ham ushbu yo'nalishning davlat siyosatidagi dolzarbligini ko'rsatadi.

Milliy san'atning yoshlar dunyoqarashiga ta'sirini oshirish uchun kontentning shakli ham zamonga mos bo'lishi lozim. Bugungi yoshlar axborotni ko'p hollarda qisqa video, podkast, ijtimoiy tarmoq, striming platformalari va interaktiv media orqali

qabul qiladi. Demak, an'anaviy madaniyatni faqat sahna tadbiri, muzey vitrinasidagi eksponat yoki rasmiy marosim darajasida saqlab qolish yetarli emas. Folklor namunalari, tarixiy qo'shiqlar, maqom, baxshichilik, xalq amaliy san'ati, me'moriy meros va mahalliy tarix haqidagi materiallarni sifatli raqamli formatga o'tkazish, ular atrofida izohli va tanqidiy kontent yaratish zarur. Aks holda milliy madaniyat yoshlar uchun "majburiy qadriyatlar to'plami" sifatida qabul qilinishi, kundalik hayot va zamonaviy estetik ehtiyojlardan uzilib qolishi mumkin.

Raqamli muhitda mafkuraviy ta'sirning tabiati ham o'zgargan. Avvalgi davrlarda davlat va an'anaviy ommaviy axborot vositalari g'oyaviy axborotning asosiy manbalaridan bo'lgan bo'lsa, hozir algoritmlar, bloggerlar, transmilliy media platformalari, fan-jamoalar va onlayn submadaniyatlar ham yoshlarning identifikatsiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli davlatning vazifasi axborot maydonini to'liq nazorat qilishga intilish emas, balki yoshlarning media savodxonligini oshirish, milliy madaniyat haqida ishonchli va jozibador kontent ishlab chiqarishni rag'batlantirish va turli qarashlar o'rtasida sog'lom bahs muhitini yaratishdan iborat bo'lishi kerak. Tanqidiy fikrlay oladigan yosh inson milliy qadriyatni ham ongli ravishda qabul qiladi; faqat takrorlashga o'rgatilgan yosh esa tashqi axborot bosimi sharoitida tezda boshqa stereotiplarning ta'siriga tushishi mumkin.

Milliy urf-odatlar va san'atning tarbiyaviy samarasi ularning real hayotdagi amaliy qiymati bilan bog'langanda oshadi. Hashar an'anasini ekologik aksiyalar va mahallalarni obodonlashtirish bilan, hunarmandchilikni kreativ tadbirkorlik va turizm bilan, xalq musiqasini zamonaviy musiqiy ta'lim bilan, tarixiy xotirani volontyorlik va mahalliy merosni asrash loyihalari bilan bog'lash mumkin. Bunday integratsiya yoshga "milliy qadriyat — o'tmishga tegishli hodisa" degan tasavvurni emas, balki "milliy qadriyat — bugungi jamiyatda ishlaydigan ijtimoiy kapital" degan qarashni shakllantiradi. Shu bilan birga, har bir loyiha mahalliy sharoit, yoshlarning ehtiyoji va ularning ixtiyoriy ishtiroki asosida tashkil etilishi zarur.

Yoshlar tarbiyasida oila va mahalla institutlari alohida ahamiyatga ega. Davlat siyosati ularni faqat tadbir ijrochisi sifatida emas, balki tarbiyaviy muhitning mustaqil subyekti sifatida ko'rishi kerak. Oila milliy urf-odatning kundalik tajribasini beradi, mahalla esa bu tajribani jamoaviy muloqot va hamkorlik bilan mustahkamlaydi. Ta'lim muassasasi ushbu tajribani ilmiy va tanqidiy tahlil qilish imkonini yaratadi, san'at va madaniyat tashkilotlari esa unga estetik va obrazli shakl beradi. Ana shu to'rt bo'g'in o'zaro ishlaganda tarbiya bir martalik tadbir emas, uzluksiz ijtimoiy jarayonga

aylanadi. Aksincha, bo'g'inlar o'rtasida uzilish bo'lsa, rasmiy targ'ibot bilan yoshning kundalik hayoti o'rtasida tafovut paydo bo'ladi.

Davlat boshqaruvi nuqtai nazaridan samaradorlikni o'lchash masalasi ham muhim. Madaniy-ma'rifiy faoliyat hisobotlarida qatnashchilar soni, tadbirlar miqdori yoki tarqatilgan materiallar hajmi ko'p uchraydi, biroq bular tarbiyaviy natijani to'liq ifodalamaydi. Samaradorlikni baholashda yoshlarning tarixiy va madaniy bilimlari, ijtimoiy mas'uliyatga munosabati, volontyorlik va jamoatchilik tashabbuslarida ishtiroki, san'at va kitobxonlikka qiziqishi, media savodxonligi hamda turli madaniy guruhlariga nisbatan bag'rikengligi kabi ko'rsatkichlar qo'llanishi maqsadga muvofiq. Sotsiologik so'rov, fokus-guruh, kuzatuv, kontent tahlili va uzoq muddatli monitoring usullari madaniy siyosatning real ta'sirini aniqlash imkonini beradi.

Mafkuraviylashuv masalasiga ilmiy yondashuvning yana bir sharti — milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qarama-qarshi qo'ymaslikdir. Milliy madaniyatning barqarorligi uning yopiq qolishida emas, balki yangi sharoitlarda o'z mazmunini qayta ishlab, boshqa madaniyatlar bilan muloqot qila olishida namoyon bo'ladi. Yosh avlodga o'z tarixini bilish bilan birga jahon madaniyati, san'at tarixi, zamonaviy ilm-fan va fuqarolik madaniyatini o'rganish imkoniyati berilishi kerak. Bunday uyg'unlik milliy identifikatsiyani zaiflashtirmaydi; aksincha, uni stereotip va shiorlardan chiqarib, ongli va refleksiv pozitsiyaga aylantiradi. Shu bois davlat boshqaruvida madaniy siyosatning maqbul modeli — merosni asrash, zamonaviy ijodni rag'batlantirish, ochiq muloqot va tanqidiy fikrlash uchun sharoit yaratishni birlashtirgan modeldir.

Davlat boshqaruvi tizimida madaniy siyosatning institutsional jihatida ham alohida e'tibor talab qiladi. Vazirlik va idoralar, mahalliy hokimliklar, ta'lim muassasalari, Yoshlar ishlari agentligi, madaniyat markazlari, ijodiy uyushmalar va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi vazifalar aniq taqsimlanmasa, bir xil mazmundagi tadbirlar takrorlanishi yoki real yoshlar ehtiyojidan uzilib qolishi mumkin. Shuning uchun hududiy madaniy dasturlarni ishlab chiqishda yoshlarning o'zi ham qaror qabul qilish jarayoniga jalb etilishi lozim. Yoshlar kengashlari, ochiq tanlovlar, grantlar va jamoatchilik muhokamalari orqali ular qaysi san'at yo'nalishi, tarixiy mavzu yoki mahalliy an'ana bo'yicha loyiha kerakligini belgilashda ishtirok etsa, davlat siyosati yuqoridan berilgan topshiriqdan hamkorlik modeliga o'tadi. Bu usul nafaqat tashkiliy samaradorlikni, balki yoshlarning fuqarolik subyektligi va mas'uliyatini ham kuchaytiradi.

Milliy urf-odat va san'atning yoshlar tarbiyasidagi ta'sirini kuchaytirishda hududiy xususiyatlarni hisobga olish zarur. Qoraqalpog'iston, Xorazm, Buxoro, Samarqand,

Fargʻona vodiysi, Surxondaryo yoki boshqa hududlarning folklor, musiqa, hunarmandchilik va marosim anʼanalari bir-biridan farq qiladi. Ularni yagona standart madaniy obrazga keltirish oʻrniga, mahalliy rang-baranglikni umumiy milliy merosning tarkibiy qismi sifatida taqdim etish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv yoshlarning tugʻilib oʻsgan hududiga daxldorlik tuygʻusini kuchaytiradi, shu bilan birga boshqa hududlarning madaniyatiga hurmatni shakllantiradi. Natijada milliy identifikatsiya mahalliy oʻziga xoslikni inkor etmaydigan, aksincha, uni umumiy fuqarolik birdamligi bilan uygʻunlashtiradigan koʻp qatlamli tizimga aylanadi.

Sanʼat orqali tarbiya berishda ijodiy erkinlik va davlat buyurtmasi oʻrtasidagi muvozanat prinsipial ahamiyatga ega. Davlat ijtimoiy ahamiyatli mavzularni qoʻllab-quvvatlashi, yosh ijodkorlar uchun grant va maydonlar yaratishi mumkin, ammo badiiy mahsulotning qadrini faqat uning “toʻgʻri gʻoya”ni takrorlash darajasi bilan oʻlchash sanʼatning taʼsir kuchini pasaytiradi. Yosh auditoriya sunʼiy didaktikani tez sezadi. Shuning uchun tarix, vatanparvarlik, oila, mehnat, ekologiya yoki ijtimoiy masʼuliyat kabi mavzularni badiiy murakkablik, insoniy ziddiyat va erkin ijodiy yechim orqali ochish samaraliroq. Davlat boshqaruvining vazifasi mazmunni bir xillashtirish emas, sifatli va masʼuliyatli ijod uchun teng imkoniyat yaratish, madaniy mahsulotning professional mezonlarini qoʻllab-quvvatlash va turli auditoriyalar uchun ochiq platformalarni rivojlantirishdan iborat.

Yoshlar tarbiyasiga qaratilgan madaniy siyosatning uzoq muddatli natijasi faqat maʼnaviy-maʼrifiy koʻrsatkichlarda emas, ijtimoiy xulqda ham namoyon boʻlishi kerak. Milliy qadriyatlarni chuqur anglagan yoshning boshqa millat va madaniyatlarga nisbatan bagʻrikengligi, jamoat mulkiga ehtiyotkorligi, tarixiy obidalarni asrashga tayyorligi, oila va mahalla hayotidagi masʼuliyati, huquqiy meʼyorlarga hurmati va ijtimoiy tashabbuslarda ishtiroki kuchayishi kutiladi. Agar madaniy tadbirlar koʻp boʻlsa-yu, bunday xulqiy oʻzgarishlar kuzatilmasa, dastur samaradorligini qayta koʻrib chiqish zarur. Shu sababli davlat boshqaruvida madaniy-maʼnaviy loyihalar uchun natijaga yoʻnaltirilgan monitoring tizimi joriy qilinishi, qisqa muddatli qatnashuv koʻrsatkichlari bilan bir qatorda oʻrta va uzoq muddatli ijtimoiy taʼsir ham oʻlchanishi lozim.

Xulosa

Davlat boshqaruvida milliy urf-odatlar va sanʼatning gʻoyaviy-maʼnaviy salohiyatidan foydalanish yoshlar tarbiyasining muhim yoʻnalishlaridan biridir. Ular tarixiy xotira, milliy oʻzlik, estetik did, ijtimoiy birdamlik va fuqarolik masʼuliyatini shakllantirishda kuchli taʼsirga ega. Biroq bu jarayonni siyosiy monolog yoki majburiy bir xil fikrlash bilan tenglashtirish ilmiy va huquqiy jihatdan xato. Konstitutsiyaviy

plyuralizm sharoitida davlatning vazifasi ma'lum bir mafkurani majburan o'rnatish emas, balki milliy merosni asrash, ijodiy rivojlantirish, yoshlarning madaniy huquqlari va erkin tanlovini ta'minlash hamda tarbiyaviy institutlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishdan iborat. Eng samarali model milliy urf-odat va san'atni zamonaviy ta'lim, raqamli media, kreativ iqtisodiyot, volontyorlik va fuqarolik tashabbuslari bilan bog'laydi. Natijada milliy qadriyatlar yoshlar uchun rasmiy shior emas, kundalik hayotda mazmun va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy tajribaga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O'RQ-406-son "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
7. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
8. Jo'rayev N. Tarix falsafasining nazariy asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
9. Musurmonova O. Oila pedagogikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
10. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi. Yoshlarga oid davlat siyosatining normativ-huquqiy asoslari. – Toshkent, 2026.
11. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi onlayn portali: milliy qadriyatlar, ma'naviy meros va yoshlar tarbiyasiga oid maqsadlar.
12. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi rasmiy portali: 12-modda – mafkuralar va fikrlar xilma-xilligi prinsipi.